

застосування заходів процесуального примусу, які направлені на забезпечення належної поведінки учасниками цивільного процесу є факт порушення встановлених у суді правил, підставою застосування заходів процесуального примусу направлених на отримання доказів є факт протиправного перешкоджання здійсненню цивільного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрик В. Заходи процесуального примусу: порівняльно-правовий аналіз у різних видах цивільного судочинства / В. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. – №10. – 2014. – Ст. 18.

2. Панченко О., Кузьменко О. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративних судах головуєчим у судовому засіданні // Вісник Вищого адміністративного суду України. – №3. – 2008. – С. 13.

3. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Грищенко та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – С. 402. – (Серія «Про українське право»)

4. Коломоєць Т.О., Калашник Ю.В. Генеза, доктринальні та нормативні аспекти відповідальності за прояв неповаги до суду / Т. О. Коломоєць, Ю. В. Калашник. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 80.

5. Про затвердження Положення про службу судових розпорядників та організацію їх діяльності: Наказ Державної судової адміністрації України від 14 липня 2011 р. № 112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dsa.court.gov.ua/dsa/2214/nds9/

6. Лейст О.Э. Санкции в советском праве / О.Э. Лейст. – М.: Госюриздат. – 1962. – С. 47-62.

7. Гетьманцев М. Заходи процесуального примусу як засоби реалізації цивільної процесуальної відповідальності / М. Гетьманцев // Юридична Україна, 2011. – №5. – С. 74.

УДК 347.965.43

ВІДСТРОЧЕННЯ ТА РОЗСТРОЧЕННЯ СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ

Селіванов М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розкриті проблемні питання сплати судового збору. Досліджено особливості доказування підстав для відстрочення та розстрочення сплати судового збору.

Ключові слова: судові витрати, принцип доступності судового захисту, відстрочення сплати судового збору, розстрочення сплати судового збору

Аннотация: В статье раскрыты проблемные вопросы уплаты судебного сбора. Исследованы особенности доказывания оснований для отсрочки и рассрочки уплаты судебного сбора.

Ключевые слова: судебные расходы, принцип доступности судебной защиты, отсрочка уплаты судебного сбора, рассрочка уплаты судебного сбора.

Annotation: The article deals with the problematic issues of payment of court fees. The features of proving the grounds for the postponement and installment payment of court fees.

Key words: legal costs, the availability of the principle of judicial protection, deferred payment of court fee, installment payment of court fees.

1 вересня 2015 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» № 484-VIII від 22 травня 2015 року.

Вказаним законом були внесені зміни до Закону України «Про судовий збір» та з кола осіб, які мають пільги щодо сплати судового збору, була значна кількість державних органів¹.

Проте кількість спорів за участю державних органів ані в цивільному, ані в господарському, ані в адміністративному процесі не зменшилася. Тому державні органи масово почали використовувати у судових процесах інститут відстрочення та розстрочення сплати судового збору, а питання правомірності надання державним органам у судових процесах відстрочення та розстрочення сплати

судового збору набула особливої актуальності.

Вчені-процесуалісти погоджуються, що судовий збір, як складова частина судових витрат, виконує компенсаційну, превентивну і соціальну функцію. Компенсаційна функція полягає у відшкодуванні коштів, витрачених державою на здійснення правосуддя, а також коштів, витрачених особами, що звертаються до суду або вчиняють певні процесуальні дії. Превентивна функція полягає в попередженні необгрунтованих звернень до судів, у забезпеченні виконання юридично зацікавленими в результаті справи особами своїх процесуальних обов'язків. Соціальна функція проявляється в тому, що судові витрати покликані забезпечити фактичну доступність до правосуддя [1].

Якщо компенсаційна функція судового збору лежить за межами судового процесу, то від виконання превентивної та соціальної функції судового збору безпосередньо залежить виникнення та розвиток

© Селіванов М.В., 2015

судового процесу.

Європейський суд з прав людини у Рішенні у «Справі «Креуз проти Польщі» (Case of Kreuz v. Poland)» від 19 червня 2001 року [2] окремо наголосив, що «характеристики судового провадження, як справедливості, відкритості та невідкладності, насправді не мають жодної цінності, якщо таке провадження передусім не порушено. І в цивільних справах навряд чи можна уявити верховенство права без можливості мати доступ до суду».

Проте Європейський суд з прав людини вважає, що положення пункту 1 статті 6 про виконання зобов'язання забезпечити ефективне право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави; не означає воно й беззастережного права на отримання безкоштовної правової допомоги з боку держави у цивільних спорах і так само це положення не означає надання права на безкоштовні провадження у цивільних справах (Рішення Європейського суду з прав людини «Справа Ейрі» від 09.10.1979 року) [3].

Конституційний Суд України у Рішенні «У справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права»» № 12-рп/2013 від 28.11.2013 року [4], вказав – гарантією реалізації права на судовий захист в аспекті доступу до правосуддя є встановлення законом помірності судового збору для осіб, які звертаються до суду. Це відповідає Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 року № R (81) 7: «В тій мірі, в якій судові витрати становлять явну перешкоду доступові до правосуддя, їх треба, якщо це можливо, скоротити або скасувати» (підпункт 12 пункту D).

Таким чином, «право на суд» не є абсолютним. Право на доступ до суду за самою своєю природою потребує регулювання з боку держави та з боку держави може бути піддане обмеженням, зокрема шляхом встановлення помірності судового збору. Вимога про помірність судового збору означає, перш за все, те, що майнове становище не має бути перешкодою доступу до суду, у випадках, коли судові витрати становлять явну перешкоду доступові до правосуддя, закон має встановлювати можливості щодо скорочення або скасування судових витрат.

Національним законодавством України, зазначене правове положення знайшло своє відображення в ст. 8 Закону України «Про судовий збір» [5], ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України [6], ст. 44 Господарського процесуального кодексу України [7], ст. 88 Кодексу адміністративного судочинства [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір», урахуваючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі. Суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині

першій цієї статті.

Як вбачається з наведеної норми, єдиною підставою для відстрочення, розстрочення або звільнення сторони від сплати судового збору є врахування судом майнового стану сторони.

Про це одностайно наголосили усі вищі судові інстанції у своїх пленумах (п. 29 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [9]; п. 3 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 21.02.2013 року № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України» [10]; Постанова Пленум Вищого адміністративного суду України від 23 січня 2015 року № 2 «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 8 липня 2011 року № 3674-VI «Про судовий збір»» [11]).

Саме з цих підстав підлягає встановленню термін «майновий стан».

Відповідно до ст. 190 ЦК України, майном, як особливим об'єктом, вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Згідно ст. 145 Господарського кодексу України майновий стан суб'єкта господарювання визначається сукупністю належних йому майнових прав та майнових зобов'язань, що відображається у бухгалтерському обліку його господарської діяльності відповідно до вимог закону.

З зазначених норм можна зробити висновок, що під поняттям «майновий стан» розуміється сукупність належних особі майнових прав та обов'язків.

У контексті відстрочення, розстрочення або звільнення сплати судового збору слід зазначити, що майновий стан сторони (належні стороні майнові права та обов'язки) має визначитися судом у світлі конкретних обставин певної справи, включаючи спроможність заявника сплатити та стадію, на якій перебуває розгляд справи на певний момент. Аналіз такого врегулювання та судової практики дає підстави зробити висновок про те, що визначення майнового стану сторони є оціночним та залежить від доказів, якими обґрунтовується рівень майнового стану сторони. Якщо залежно від рівня майнового стану сторони позбавлена можливості сплатити судовий збір, то такі обставини є підставою на відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення сторони від сплати. Вказані обставини є важливими чинниками при визначенні того, скористалася ця особа своїм правом доступу до суду чи ні та чи мала «розгляд судом».

Ураховуючи, що відстрочення, розстрочення або звільнення сплати судового збору допускається у виняткових випадках і залежно від обставин справи, обґрунтування пов'язаних з цим обставин, які свідчать про неможливість або утруднення в здійсненні оплати судового збору у встановлених законом розмірах і в строки, покладається на цю особу. Доказами рівня майнового стану фізичної або юридичної особи можуть бути, наприклад, довідка про доходи, про склад сім'ї, про наявність на утриманні непрацездатних членів сім'ї, банківські документи про відсутність на рахунку коштів, довідка

податкового органу про перелік розрахункових та інших рахунків тощо.

Окремий доказ, сам по собі, не свідчить про майновий стан. Зокрема, Вищий господарський суд України в Ухвалі від 13 жовтня 2014 року по справі № 910/5000/14 звертає увагу, що виписка з рахунку не може вважатись належним доказом того, що майновий стан скаржника перешкоджав сплаті судового збору у встановлених законом розмірах і в строки. Докази мають обґрунтовувати об'єктивні причини, які обумовлюють неможливість оплати судового збору.

Клопотання про відстрочення або розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати може бути викладене в заяві чи скарзі, які подаються до суду, або окремим документом. Особа, яка заявляє відповідне клопотання, повинна навести доводи і подати докази на підтвердження того, що її майновий стан перешкоджав (перешкоджає) сплаті нею судового збору у встановленому законодавством порядку і розмірі.

Право на відстрочення, розстрочення або звільнення сторони від сплати судового збору мають і бюджетні установи.

У п. 12 ст. 2 Бюджетного кодексу України визначено, що бюджетні установи – це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету.

У статті 129 Конституції України однією із засад судочинства визначено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, у тому числі й органів державної влади.

Як свідчить судова практика, ці позивачі часто заявляють клопотання про відстрочення сплати судового збору чи звільнення від його сплати, обґрунтовуючи такі клопотання відсутністю фінансування таких витрат.

При вирішенні зазначеного клопотання слід ураховувати те, що відповідно до п. 2 Прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» № 484-VIII від 22.05.2015 року на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок забезпечити відповідне фінансування державних органів, які позбавляються пільг щодо сплати судового збору.

Верховний Суд України у постанові від 27 жовтня 2015 року у справі № 2а-3361/10 відмовив у клопотанні про звільнення від сплати судового збору з тієї підстави, що пунктом 2 розділу II Закону України від 22 травня 2015 року № 484-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору», яким серед іншого скасовано деякі встановлені раніше пільги щодо його сплати, Кабінет Міністрів України було зобов'язано забезпечити відповідне фінансування державних органів. Тобто відсутність фінансування само по собі не створює виняткових обставин для звільнення, відстрочення або розстрочення судового збору.

Аналогічні правові позиції були викладені Вищим господарським судом України, зокрема, в ухвалах від

19 серпня 2015 року у справі № 910/2597/14, 05 червня 2014 року у справі № 905/3363/13, 07 вересня 2015 року у справі № 926/366/15.

В ухвалі від 21 вересня 2015 року у справі № 916/57/15-г Вищий господарський суд України виклав позицію, відповідно якої відсутність у кошторисі органу державної влади витрат на сплату судового збору не є обґрунтованою підставою в розумінні ст. 8 Закону України «Про судовий збір», оскільки не має виключного характеру.

Як зазначає у своїх рішеннях Вищий адміністративний суд України, обмежене фінансування бюджетної установи не є підставою для її звільнення від сплати судового збору, не є вказані аргументи і підставою для відстрочення його сплати (ухвали Вищого адміністративного суду України від 20 січня 2014 року, 36722122, від 15 квітня 2014 року, 38331796, від 29 липня 2014 року, 39942890).

Таким чином, обставини, пов'язані з фінансуванням установи чи організації з Державного бюджету України (обмежене фінансування) та відсутністю у ньому коштів, призначених для сплати судового збору, (відсутність фінансування) не можуть вважатися достатньою підставою для звільнення від такої сплати.

ПРИМІТКИ

1. Зокрема втратили пільги з оплати судового збору: органи прокуратури, Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення, Державне агентство резерву України, Міністерство юстиції України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, Пенсійний фонд України та його органи, органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування України, Фонду соціального захисту інвалідів і його відділення, Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи, органи доходів і зборів, Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція України та їх територіальні органи, Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи, органи доходів і зборів, Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція України та їх територіальні органи, Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державна архітектурно-будівельна інспекція України та її територіальні органи та інші державні органи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Більш докладніше див: Богля, С. С. Судові витрати в цивільному судочинстві [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Богля Степан Степанович ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 20 с.; Глушенко, Л. Г. Судові витрати в адміністративному судочинстві [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Глушенко Людмила Григорівна; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.; Богомол, О. В. Судові витрати у господарському судочинстві України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Богомол Оксана Володимирівна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. – К., 2014. – 20 с.

2. Рішення Європейського суду з прав людини «Справа «Креуз проти Польщі» (Case of Kreuz v. Poland)» від 19.06.2001 року.

3. Рішення Європейського суду з прав людини «Справа Ейрі» від 09.10.1979 року.

4. Рішення Конституційного суду України «У справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 12-рп/2013 від 28.11.2013 року.

5. Про судовий збір: Закон України.

6. Цивільний процесуальний кодекс України.

7. Господарський процесуальний кодекс України.

8. Кодекс адміністративного судочинства.

9. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10.

10. Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 21.02.2013 року № 7.

11. Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 8 липня 2011 року № 3674-VI «Про судовий збір»: Постанова Пленум Вищого адміністративного суду України від 23 січня 2015 року № 2.